

GYVIEJI ARCHYVAI

Mokytojai – bolševizmo aukos

Lietuvos respublikinės „trojkos“ 1941 m. birželio 8 d. ir NKVD Alytaus operatyvinio štabo birželio 11 d. nutarimais iš buv. Simno valsčiaus Babininkų kaimo ištremtas II laipsnio mokytojas, vietos pradinės mokyklos vedėjas **Antanas Baranauskas** su šeima (*LYA f. V-5, ap. 1, b. 970*). Su mokytoju išvežta žmona, namų šeimininkė Stasė Baranauskienė, g. 1900 m., ir vaikai – Algirdas, g. 1931 m., Stasė, g. 1933 m., ir Gražina, g. 1937 m. Tik pasak kitų šaltinių, išvežti dar ir kiti du vaikai: 1937 m. gimusi Birutė ir 1940 m. gimęs Rimanantas, be to, Stasė turėjusi antrą, Danguolės, vardą.

Baranauskas gimęs 1906 m. Alytaus apskr. Žadiškių kaime. Yra gyvenęs Samūniškėse ir, atrodo, mokytojaves Gudakiemyje. Nuo 1930 m. gyvenęs ir mokytojaves Liškiauvoje. Šaulių sąjungai priklausė nuo 1930 m.; 1932 m. sausio 6 d. išrinktas į Liškiauvos š. būrio kontrolės komisiją. Mokytojas nuo 1935 m. gruodžio 6 d. buvo Tautininkų sąjungos Liškiauvos apylinkės valdybos narys, 1937 m. balandžio 27 d. sutikęs vėl būti renkamas į apylinkės valdybą ir tapęs skyriaus pirmininku. 1939 m. balandžio mėn. perrinkta tautininkų apylinkės vadovybė sudarė: valdybos pirmininkas – Antanas Baranauskas, nariai – mokytojai Petras Račkauskas, Zigmas Prapiestis ir Jonas Janauskas. Tačiau A. Baranauskas netrukus buvo perkeltas į Babininkus (gegužės 26 d. jis prisiekęs kaip Babininkų pr. m.-los vedėjas).

Šeima ištremta į Altajaus kr. Barnaulo rajoną, kur jau 1941 m. mirė mažytis Rimanantas. 1942 m. šeimą perkėlus į Trofimovską Bulūno r. Jakutijoje, čia netrukus mirė šeimos galva, o 1943 m. išmirė ir motina su keturiais vaikais: Algirdu, Danguole, Birute ir Gražina.

1945 m. rugpjūčio 17 d. buvo suimtas Vydenių kaimo mokytojas **Vytautas Barūnas** (*LYA f. K-1, ap. 58, b. 17559/3*). Tik saugumiečių dokumentuose Vydeniai painiojami su Vadėnais.

Pasak Alytaus apskr. NKVD 1945 m. rugpjūčio 25 d. nutarimo mokytoją areštuoti, V. Barūnas buvo priešiška nusiteikęs prieš tarybų valdžią, buvęs Šaulių sąjungos narys, 1941 m. įstojęs į savisaugos būrį, turėjęs šautuvą ir saugojęs kaimą nuo tarybinių partizanų, o 1943 m. liepą savanoriškai įstojo į pagrindinę nacionalistinę sukilėlių organizaciją LLA (Lietuvos laisvės armija) ir verbavo į ją kitus narius. Apkaltintas pagal RTFSR BK 58 str. 10 p., nors vėliau tie punktai keitėsi.

V. Barūnas gimęs 1910 m. Vilniaus apskr. Riešės valsč. Baltupių kaime. Baigęs 6 gimnazijos klases ir mokytojų kursų Kaune. Gyvendamas Lenkijos okupuotos Pietryčių Lietuvos Rudnios valsčiuje, 1928 m. įstojo į „Ryto“ švietimo draugiją ir Lietuvos

mokytojų sąjungą. Per NKVD tardymus V. Barūnas sakė, kad mokytoju dirbęs nuo 1928 m., tačiau nepavyko rasti žinių, kur jis mokytojaves iki 1939 m. rudens. Nuo 1939 m. gruodžio 1 d. – Varėnos II mokyklos vedėjas, įstojęs į Varėnos II šaulių būrį ir 1940 m. kovo 10 d. išrinktas būrio švietimo vadovu. Švietimo komisaro A. Venclovos įsakymu Barūnas nuo 1940 m. spalio 1 d. perkeltas Varėnos I mokytoju; 1941 m. liepos mėn. įstojo į vietos savisaugos būrį. Nuo 1942 m. spalio 1 d. iki 1944 m. pavasario dirbęs Pavarėnio pr. mokykloje.

Arešto metu tėvas Adomas gyveno Vilniuje, o motina Marija Vydeniuose. Čia gyvenęs ir mokytojaves Liškiauvoje. Šaulių sąjungai priklausė nuo 1930 m.; 1932 m. sausio 6 d. išrinktas į Liškiauvos š. būrio kontrolės komisiją. Mokytojas nuo 1935 m. gruodžio 6 d. buvo Tautininkų sąjungos Liškiauvos apylinkės valdybos narys, 1937 m. balandžio 27 d. sutikęs vėl būti renkamas į apylinkės valdybą ir tapęs skyriaus pirmininku. 1939 m. balandžio mėn. perrinkta tautininkų apylinkės vadovybė sudarė: valdybos pirmininkas – Antanas Baranauskas, nariai – mokytojai Petras Račkauskas, Zigmas Prapiestis ir Jonas Janauskas. Tačiau A. Baranauskas netrukus buvo perkeltas į Babininkus (gegužės 26 d. jis prisiekęs kaip Babininkų pr. m.-los vedėjas).

Arešto metu tėvas Adomas gyveno Vilniuje, o motina Marija Vydeniuose. Čia gyvenęs ir mokytojaves Liškiauvoje. Šaulių sąjungai priklausė nuo 1930 m.; 1932 m. sausio 6 d. išrinktas į Liškiauvos š. būrio kontrolės komisiją. Mokytojas nuo 1935 m. gruodžio 6 d. buvo Tautininkų sąjungos Liškiauvos apylinkės valdybos narys, 1937 m. balandžio 27 d. sutikęs vėl būti renkamas į apylinkės valdybą ir tapęs skyriaus pirmininku. 1939 m. balandžio mėn. perrinkta tautininkų apylinkės vadovybė sudarė: valdybos pirmininkas – Antanas Baranauskas, nariai – mokytojai Petras Račkauskas, Zigmas Prapiestis ir Jonas Janauskas. Tačiau A. Baranauskas netrukus buvo perkeltas į Babininkus (gegužės 26 d. jis prisiekęs kaip Babininkų pr. m.-los vedėjas).

Šeima ištremta į Altajaus kr. Barnaulo rajoną, kur jau 1941 m. mirė mažytis Rimanantas. 1942 m. šeimą perkėlus į Trofimovską Bulūno r. Jakutijoje, čia netrukus mirė šeimos galva, o 1943 m. išmirė ir motina su keturiais vaikais: Algirdu, Danguole, Birute ir Gražina.

1945 m. rugpjūčio 17 d. buvo suimtas Vydenių kaimo mokytojas **Vytautas Barūnas** (*LYA f. K-1, ap. 58, b. 17559/3*). Tik saugumiečių dokumentuose Vydeniai painiojami su Vadėnais.

Pasak Alytaus apskr. NKVD 1945 m. rugpjūčio 25 d. nutarimo mokytoją areštuoti, V. Barūnas buvo priešiška nusiteikęs prieš tarybų valdžią, buvęs Šaulių sąjungos narys, 1941 m. įstojęs į savisaugos būrį, turėjęs šautuvą ir saugojęs kaimą nuo tarybinių partizanų, o 1943 m. liepą savanoriškai įstojo į pagrindinę nacionalistinę sukilėlių organizaciją LLA (Lietuvos laisvės armija) ir verbavo į ją kitus narius. Apkaltintas pagal RTFSR BK 58 str. 10 p., nors vėliau tie punktai keitėsi.

V. Barūnas gimęs 1910 m. Vilniaus apskr. Riešės valsč. Baltupių kaime. Baigęs 6 gimnazijos klases ir mokytojų kursų Kaune. Gyvendamas Lenkijos okupuotos Pietryčių Lietuvos Rudnios valsčiuje, 1928 m. įstojo į „Ryto“ švietimo draugiją ir Lietuvos

Varėnos r. Socialinio aprūpinimo skyriaus darbuotoja Bronė Baravykaitė; Gudžių kaime gyvenę „Džukų krašto“ kolūkio kolūkiečiai Aleksandras Skinderis, Valentas Sinkevičius ir Juozas Gliubus; Krivilių kaimo gyventojas Antanas Šimukonis. Ne visi apklaustųjų liudijimai V. Barūnui buvo palankūs. Gegužės 16 d. apklaustas Vorkutos m. Rudniko gyvenvietėje gyvenęs patsai V. Barūnas. Vyriausiojo karinio prokuroro skyriaus prokuroras justicijos papulkininkis 1956 m. rugpjūčio 25 d. nutarė, kad nėra prasmės kelti klausimą apie baumės sumažinimą 1954 m. gruodžio 13 d. baumę jau atlikusiam ir iš suėmimo paleistam V. Barūnui; rugsėjo 4 d. tam pritarė aukštesnysis prokuroras (justicijos generolas majoras).

LTSR prokuroro padėjėjas, jaunesnysis justicijos patarėjas Korobovas 1963 m. gruodžio 24 d. nusprendė, jog NKVD kariuomenės karinio tribunolo 1946 m. vasario 5 d. nuosprendžiui reikia pritari, skundo tyrimą nutraukti, o V. Barūnui tiesiog pranešti, kad teistumas jam panaikintas. Tokį sprendimą gruodžio 25 d. patvirtino ir prokuroras V. Galinaitis.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiasis teismas Vytautą Barūną reabilitavo 1990 m. liepos 11 d.

Ištremtas 1941 m. vos kelis mėnesius mūsų rajono Gudakiemyje mokytoju dirbęs **Petras Barzda** ir jo šeima: žmona Izabelė, g. 1906 m., sūnūs Petras, g. 1925 m., Algirdas, g. 1927 m., ir Kęstutis, g. 1932 m., bei duktė Birutė, g. 1936 m. (*LYA f. V-5, ap. 1, b. 40633*).

P. Barzda, g. 1905 m., kilęs nuo Dusetų, iš Eivenių kaimo. 1922 m. baigė Dusetų liaudies mokyklą, o 1923 m. – Zarasų progimnaziją. 1924 m. vedė Izabelę Repšytę. Dvejus mokslo metus dirbo kaimų mokyklose, paskui mokėsi reporterių-korespondentų ir buhalterių kursuose Kaune, tarnavo kariuomenėje; 1927 m. baigė Kauno „Daktaro Tumėno“ suaugusiųjų gimnaziją. 1927-1940 m. dirbo policininku: eiliniu, paskui Utenos miesto ir Merkinės valsčiaus policijos nuovadų viršininku. Buvo šaulys, nuo 1939 m. ejęs Merkinės š. būrio kasininko pareigas. Tam pačiam šaulių būriui priklausė ir Izabelė Barzdiene. LTSR švietimo ministro įsakymu 1940 m. lapkričio 4 d. P. Barzda paskirtas Ūdrijos (Alytaus r.) pr. m.-los mokytoju, bet paskui perkeltas į Gudakiemį.

LYA byloje yra neįvardinto Savčenkos raštas (l. 29) su grifu „Visiškai slaptai!“ Mašiniškai be skyrybos ženklų: „Barzda Petras Jono gimė 1905 m. dabar gyvena ir mokytojauna Gudakiemio kaime o žmona gyvena Merkinės miestelyje turi 35 metus amžiaus jo žmona laiko nuomi-

ninku gimnazistus ant maitinto dėl pragyvenimo turi sūnų 15 metų amžiaus.“ Savčenka – tai žinomas varėnis, ano meto NKVD Alytaus apskr. įgaliotinis Vincas Savčenka, vėliau, jau 1944 m. vasaros pabaigoje, su 3 Baltarusijos fronto „Smeršu“ suiminėjęs žmones Varėnos valsčiuje. Rugpjūčio 19 d. Moliadugnėje areštuojant Adolfą Karpį ir Julijų Miškinį, kurie prie vokiečių buvo į šaulius įsirašę, Savčenka patiko Miškinio pirkioje, ant šatros, viršum lovos, kabojusios Lietuvos kariškio kelnės; NKVD-istas jas pasisavino. Paskui jis gyvenęs Vilniuje ir dirbęs Mokslų akademijos ūkvedžiu. Kaip pasakojo akademijos kadru skyriaus inspektore dirbusi moteris, Varėnoje I gimęs ir augęs Savčenka lietuviškai nekalbėjo – didelį rusą vaizdavo.

Atitremtas į Altajaus kraštą, P. Barzda 1941-1942 m. dirbo juodadarbiu Slavgorodo miesto Vorosilovo vardo plytų gamykloje. Kurį laiką Barzdų šeima gyveno viename kambaryje su Nedzingės mokytoja Zose Kunciene ir jos dukrele. Pasak archyvo bylos, specevakucijoje P. Barzda nuolat užsiiminėjo antitarybine agitacija, už ką Altajaus kr. teismas 1942 m. gegužės 8 d. jį nuteisė pagal BK 58 str. 2 d. – 10 metų. Kalintas Slavgorode, tačiau dėl ligos kalėjo tik 4 metus. Už aktyvią antitarybinę veiklą tas pats teismas 1945 m. lapkričio mėn. nubaudė jį antrą kartą: vėl 10 metų ir 5 metams atimant pilietines teises. Baumė skaityta nuo 1945 m. kovo 13 d. Po dviejų teistumų praėjo tris lagerius: Altajaus Michailovske, Altajaus kr., Čestiunskų pataisais darbų lagerį ir Oziorlagą Taišete, Irkutsko srityje. Pasak bylos, lageriuose buvo nedrausmingas, ne kartą baustas.

Iš lagerio išleistas 1954 m. lapkričio mėn., dirbo dažytoju ir kt. Slavgorodo m. prekybos organizacijoje. Turėjo „nuosavus, gražiai dažytus, dviejų kambarių ir virtuvės namus, naminius gyvulius ir visus reikmenis.“ 1957 m. kovo 15 d. ir 1958 m. balandžio 11 d. buvęs mokytojas prašė atitinkamų organų specevakuciją jam panaikinti, bet abiem atvejais atsakyta neigiamai, nors Spalio revoliucijos 40-mečio proga apdovanojamas Garbės raštu. Slavgorode kartu gyveno žmona, sūnūs Petras ir Kęstutis; duktė Birutė mokėsi Vilniaus universitete. Sūnus Algirdas kurį laiką gyveno toli nuo artimųjų – Jakutijoje, o paskui Druskininkuose. Vis tik 1958 m. spectremtis P. Barzdai panaikinta ir leista gyventi Lietuvoje. Tačiau grįžti į gimtąjį kraštą tremtinys neskubėjo ir 1963 m. rugpjūčio 28 d. Slavgorode mirė.

Izabelė Barzdiene iš tremties paleista 1959 m. ir po vyro mirties tais pačiais metais parvažiavo į Vilnių. Sūnus Petras į Lietuvą grįžo 1958 m.

Algirdas 1947 m. pabėgo, bet buvo sugautas ir ištremtas į Jakutską, o nuo 1956 m. – į Slavgorodą; 1957 m. parvažiavo į Lietuvą. Kęstutis į gimtąjį kraštą negrįžo. Birutė Barzdaitė-Grigaliūnienė grįžo 1957 m.

Sibire atsidūrė iš Puodžių kilęs, Trakų apskr. Onušio valsčiuui anuomet priklausiusiuose Bytautonyse mokytojaves **Jonas Čenkus** ir jo šeima: žmona Narciza ir sūnūs – Aldas, g. 1935 m., ir Romualdas, g. 1938 m. (*LYA f. V-5, ap. 1, b. 15775 ir f. K-1, ap. 58, b. 11260*).

J. Čenkus gimęs 1902 m. Baigęs 6 gimnazijos klases, 1927 m. baigė dvimečius mokytojų kursus. Mokytojavo nuo 1927 m. lapkričio mėn. Dirbęs Pivašiūnuose, nuo 1930 m. priklausęs Šaulių sąjungai. Nuo 1932 m. mokytojaves Panošiškėse (Trakų r.) ir Burbonyse, buvo šaulių būrio vadas, Tautininkų sąjungos ir Vilniui vaduoti sąjungos narys. Perkeltas į Bytautonis 1937 m., paskirtas Žilinių apylinkės Tautininkų sąjungos skyriaus sekretoriumi, priklausė Žilinių šaulių būriui. Vėliau buvo Kaniūkų š. būrio vadas iki jo likvidavimo 1940 m.; 1938 m. išrinktas Onušio valsčiaus tarybos nariu. Tik pagal 1967 m. birželio 1 d. archyvo pažymą J. Čenkus į V Trakų rinktinės Panošiškių šaulių būrį priimtas 1926 05 19 (!), 1935-1938 m. mokytojaves Onuškyje, o 1940 m. Kaniūkuose (Jakėnų sen.)...

Vežant šeimą 1941 m. birželio 14 d., J. Čenkus namuose nebuvo. Suimtas jis Puodžiuose birželio 15 d. ir nuvežtas į lagerį Krasnojarsko krašte – į 7-tą lagerių punktą Kraslage, Rešiotuose. Čia 1942 m. gegužės 13 d. pradėtas parengtinis tardymas. Kraslago NKVD seržantas tardė naktį nuo 20.10 val. iki 2.30 val. Tardė pervertėją Antaną Visokinską, kuris pasirašytinai buvo perspėtas, jog už vertimo tikslumą atsako pagal BK 95 str. Tardytojas siūlė J. Čenkui pritaikyti BK 58 str. 13 p. ir nuteisti 8 metams, nes kaltinamasis „kovojo prieš kompartiją ir darbo žmonių revoliucinį judėjimą, teikė materialinę pagalbą buv. buržuazinės Lietuvos valdžiai stiprinti.“ Tačiau Ypatingasis pasitarimas pasielgė gan neįprastai: J. Čenkų 1943 m. sausio 13 d. nuteisė 5 metams! Nuteistas 15 metų lapkričio 3 d. Kraslage mirė.

Narciza Čenkienė gimusi 1912 m. Čitoje, Sibire. Su tėvais 1928 m. parvažiavo į Trakų apskr. Semeliškių valsč. Bagdononių kaimą. Už vyro ištekėjo 1932 m. Irgi buvusi šaulė, 1937 m. išrinkta Panošiškių būrio sekretore. Moteris su sūnumis nuvežta į Altajaus kraštą, Chabarų r. Ust Kurjos tarybinį ūkį. Iš ten ji 1955 m. liepos 9 d. rašė prašymą TSRS vidaus reikalų ministrui panaikinti jai spec-

tremtį. Vėliau tremties vieta pasikeitė: moteris atsidūrė Irkutsko sr. Kirensko r. Karogalo kaime. 1957 metais N. Čenkienės dėl kažko ieškota ne tik Lietuvoje, bet ir kone visoje Tarybų Sąjungoje, nors LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo komisijos tų metų rugpjūčio 20 d. nutarimu N. Čenkienė gruodžio 19 d. iš tremties paleista. Į Lietuvą tremtinė grįžo 1958 m. lapkričio 15 d., o sūnūs vėliau: Romualdas – 1960 m. gruodžio 23 d., Aldas – 1975 m. rugsėjo 20 d.

Valstybės saugumo komiteto prie LTSR Ministrų Tarybos operigaliotinis Druskininkų mieste vyr. leitenantas S. Sinkevičius 1967 m. gegužės 18 d. Kareivionių bibliotekos patalpose apklausė „Komunizmo aušros“ kolūkio revizinės komisijos pirmininką Aleksandrą Januškevičių, kolūkietį Feliksą Doškų ir laiškininką Ipolitą Arbačiauską, savo namuose – to kolūkio kolūkietį Juozą Pačauską, kadais teistą 25 metams pagal 58 str. 1, a^a p., ir Bytautonių pr. m.-los patalpose – pensininką Adomą Žarnauską. Nieko ypatingai priešiško neužfiksavo.

Varėnos r. vykd. k-to pirmininkas Z. Voroneckas tą pačią dieną pasirašė pažymėjimą, kurį reikėjo pristatyti Valst. saugumo komitetui. Pažymėjime, be kita ko, rašoma: „Pil. Čenkus Jonas, Stasio s., dirbdamas Butvydonių pradinės mokyklos mokytoju, prieš mokyklos turėjo 4 ha žemės sklypą, kuriuo ir naudojosi. Išlaikė žmoną, kuri tuo metu niekur nedirbo, ir du mažamečius vaikus.“ Vietoj Bytautonių parašyta Butvydonių (Matuizų sen.).

Štai bolševikų represinių organų informuotumo ir dokumentikos pavyzdys: anot LTSR VRM 1957 m. gegužės 24 d. išvados, N. Čenkienė 1941 m. buvo atitremta į Krasnojarsko kraštą, o jos vyras, atlikęs baumę, gyvenęs kartu su šeima! Deja, šeimai, atrodo, net nepavyko sužinoti, kur J. Čenkus palaidotas. Matyt, supainiota su kitu tremtiniu iš Puodžių – Jonu Čenkumi, Jurgio, išvežtu 1948 m.

Lietuvos TSR Aukščiausiosio teismo Baudžiamųjų bylų teisminė kolegija, išnagrinęjusi J. Čenkus bylą pagal LTSR prokuroro protestą, 1967 m. birželio 29 d. nutarė Ypatingojo pasitarimo nutarimą (čia irgi susipainiota: parašyta 1943 11 03 – tremtinio mirties data, o ne 1943 01 13) panaikinti, nes kaltinimas paremtas tik kaltinamojo prisipažinimu, jokių įrodymų apie jo kovą prieš revoliucinį judėjimą ir pan. nerasta. Lietuvos TSR Prokuratūra 1967 m. rugsėjo 22 d. taip pat pripažino, kad Čenkai buvo ištremti nepagrįstai. Lentvarėje gyvenusi N. Čenkienė 1967 06 29 pažymą gavo rugpjūčio 15 d.: taip Trakų r. milicijos skyrius įvykdė LTSR Aukšč. teismo pirmininko A. Liko 1967 m. liepos 27 d. nurodymą.

Tęsinys. Pradžia Nr. 24

Vytautas Valentinas
ČESNULIS